

Наталія Гусак

*ст. викладач кафедри Школи соціальної
роботи ім. В.І.Полтавця Національного
університету “Києво-Могилянська академія”*

СОЦІАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ: ФАНТАЗІЇ ТА ЗНАННЯ

Соціальна реальність — це людський вимисел чи емпірично перевірений факт? Це суб’єктивне бачення дійсності, створене людською уявою чи об’єктивна даність? Що ми знаємо про соціальну реальність? Наразі виникає більше запитань, аніж відповідей. Численні соціологи, філософи та інші науковці намагаються вже не одне століття описати закони, закономірності, правила, за якими існує світ. Однак, результати їх плідної роботи — це лише невеликий обсяг доступних нам знань. А скільки ще є невідомого ні для науки, ні для пересічної людини. Це невідоме охоплене фантазіями, вимислами. А фантазії та вимисли — вони теж є частиною тієї суб’єктивної соціальної реальності, про яку ми говоримо? Яким же чином тоді досліджувати соціальні феномени та соціальні інститути, як зрозуміти, що в них є знанням, а що вимислом? Наприклад, візьмемо соціальну реабілітацію: знання про структурні елементи реабілітації можуть бути реальними (але для кожного суспільства ця реальність буде відрізнятися), а саме уявлення про інститут соціальної реабілітації, його функції, моделі — чи не є це вимислом? На сьогодні знання про соціальну реабілітацію не є достатньо однозначними, та дуже складно знайти ті узагальнення, які б об’єднували їх. Наприклад, у сучасному американському суспільстві реабілітація розуміється як одна із форм покарання осіб з девіантною поведінкою, у західноєвропейських країнах — як відновлення втрачених функцій та набуття нових можли-

востей окремими індивідами, в країнах пострадянського простору — як засіб відновлення втрачених функцій людини. Чи будуть тоді такі знання реальними?

Спробуємо з'ясувати, що говориться про соціальну реальність у різних сферах наукового знання. Якщо звернутися до філософії, то вчення про буття називають онтологією. Остання ставить перед собою запитання: існує одна єдина реальність чи є стільки реальностей, скільки існує людських уявлень про неї? Від цього залежать способи та методи дослідження соціальної реальності. Якщо дослідник вірить у те, що реальність є об'єктивною, незмінною і не залежить від розуміння її кожним окремим індивідом, то можна робити якісь узагальнення, визначати закономірності тощо. Якщо ж дослідник надає перевагу думці, що реальність можна пізнати через розуміння її кожною окремою людиною, то буде дуже складно узагальнити знання та генералізувати їх. Залежно від того, якої точки зору притримується дослідник, таким і буде знання про реальність: генералізованим та одним для всіх чи “збірним”, відмінним для кожного суспільства чи окремої людини. Способи отримання знань про соціальну реальність вивчає епістемологія як один із розділів філософії або — як її ще часто називають — теорія пізнання. Епістемологія ставить перед собою запитання: “Як ми знаємо те, що ми знаємо? Як відрізнити реальне знання від вимислу?”. Тут і закладено відповідь на запитання щодо того, чи є знання про соціальну реальність достовірним, чи це фантазія.

Однак, знання про реальність та спосіб їх отримання буде відрізнятися у соціальних та фізичних науках. Для нас важливою є соціальна реальність і відповідно знання про неї в соціальних науках. Тут існують дві точки зору на природу буття. Одним із них є об'єктивізм — переконання, що реальність є незмінною. Інший — соціальний кон-

структивізм, у якому йдеться про те, що реальність створюється суспільствами. Реальність тут означає людське розуміння сенсу чого-небудь.

Мається на увазі, що суспільство може сприймати та інтерпретувати якісь події чи явища по-різному. Наприклад, різні суспільства по-різному трактують смерть. Одні бачать її як звільнення від важкого земного життя, інші — як перехід до нового життя, ще одні — як розплату за гріх. Тобто якщо знову ж таки повертатися до соціальної реабілітації, то виходить, що може бути об'єктивне уявлення про соціальну реабілітацію, що не залежить від людського погляду на неї.

Тут важко буде погодитися, насамперед, тому що сутність соціальної реабілітації відрізняється у різних суспільствах. Історія свідчить, що й сама необхідність осмислення чи пізнання реабілітації виникла лише у середині XX століття і з того часу набула різних форм та моделей, які є реальними для кожного окремого суспільства. Наприклад, патерналістська модель була реальною для країн пострадянського простору. У західноєвропейських країнах реальною була індивідуалістська модель. І це не означає, що вони були вимислом, фантазією, навіть якщо вони не були реальними одна для одної (індивідуалістська для країн пострадянського простору, а патерналістська — для країн західної Європи). Виходить, для дослідження соціальної реабілітації більш прийнятним буде використовувати соціальний конструктивізм, а не позитивізм.

Наразі у соціології сформувалися два найбільш популярних підходи до розуміння соціальної реальності: об'єктивістський та суб'єктивістський або, як їх ще називають — позитивістський та феноменологічний. Перший розглядає світ як об'єктивну соціальну реальність, яка існує окремо від індивідів, окремо від суспільства як такого, поза

його межами (Е.Дюркгейм). У другому йдеться про те, що ми (індивіди, групи індивідів) суб'єктивно сприймаємо зовнішній світ, надаємо йому своєї інтерпретації і цим самим формуємо соціальну реальність (А.Шютц). Соціальну реальність можна вивчати з двох різних перспектив, які становлять єдине ціле: феноменологічної, об'єктивованої статусно в формі інтерсуб'єктивності; та об'єктивної, реальної, трансцендентної реальності. Якщо феноменологія зводить соціальну структуру до взаємодій індивідів, то позитивізм, навпаки, прагне із структури вивести соціальну дію та взаємодію.

Якщо слідувати за Дюркгеймом, то виходить, що соціальна реальність — це мережа соціальних фактів, які варто розглядати як речі. Між ними існує мережа невидимих зв'язків, вони знаходяться на різних відстанях один від одного, мають якусь свою ієрархію тощо. Якщо спростити та схематизувати Дюркгеймівське розуміння соціальної реальності до повсякденного розуміння, то це може нагадати якусь схему атомів і молекул, які рухаються у просторі та пов'язані між собою певними зв'язками. Виходить, що соціальні факти є типовими, займають певні визначені позиції в соціальній реальності та мають якісь визначені взаємозв'язки. Особливості цих взаємозв'язків описував Парсонс, який говорив, що є структурно-функціональна залежність елементів соціальної системи цінностей і норм суспільства, які в свою чергу визначають та структурують соціальні ролі. Виконання соціальних ролей означає той чи інший соціальний стандарт, на основі якого формується соціальна реальність. Тобто, соціальна реальність є зовнішнім стосовно людини явищем і не залежить від її сприйняття. Це означає, що з позитивістської точки зору бачення соціальної реальності звужується до соціальної типології? Тобто, соціальна реальність —

це набір типових соціальних фактів, між якими існують певні взаємозв'язки.

З такої позиції соціальна реабілітація не повинна залежати від людини. Але як же тоді відбувається її пізнання? Чи це пізнання не буде суб'єктивним? Саме шлях пізнання цих фактів і допоможе зрозуміти чи ми отримаємо достовірні знання чи якісь вимисли.

У другому ж підході йдеться про те, що ми (індивіди, групи індивідів) суб'єктивно сприймаємо зовнішній світ та надаємо йому своєї інтерпретації (А.Шютц). Соціальна реальність, за Шютцем, — це *“загальна сума об'єктів та явищ цього соціокультурного світу, яким він з'являється у повсякденній свідомості що живуть серед інших людей та пов'язані з ними різними відносинами”*⁵⁶. При цьому неважливо, чи вольові акти здійснюються реально чи лише представлені у фантазії суб'єкта. За це Шютца неодноразово критикують. Феноменологічний підхід говорить про те, що соціальна реальність конструюється суб'єктом на основі смислів та значень, які є в суспільстві, де формувалася свідомість суб'єкта пізнання. Тобто, розуміння соціальної реальності є історично та суспільно обумовленим. Дж.Кресвелл стверджує, що *“феноменологічні дослідження описують значення певного соціального поняття або явища для кількох осіб на основі їх життєвого досвіду”*⁵⁷. Він підкреслює, що феноменологія зосереджується на описі того спільного, яке є у всіх учасників, оскільки вони відчують певне явище. За Кресвелом, основна мета феноме-

⁵⁶ Schutz A. Collected Papers. Vol.I: The Problem of Social Reality. The Hague. — P.53.

⁵⁷ Creswell J.W. (2008). Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches. Thousand Oaks, CA: Sage. — P.58.

нології є пов'язати індивідуальний досвід з явищем для опису його універсальної сутності. Тобто шляхом дослідження соціальної реальності будуть вивчатися думки та досвід окремих індивідів, їх бачення соціальної реальності. На основі цього можна визначати типові ознаки, що і даватимуть знання про соціальну реальність.

Дослідження соціальної реабілітації за такого підходу видається більш прийнятним. Однак дуже складно генералізувати на сьогодні знання про соціальну реабілітацію, які існують у різних суспільствах, виокремити серед них те, що є реальним знанням, а що — вимислом? Але чи варто робити такі узагальнення? Можливо, достатньо того, що знання є реальними хоча б для одного суспільства.

Отже, тепер постає запитання: яким чином поєднати чи протиставити ці два підходи щодо бачення соціальної реальності в соціології для того, щоб зрозуміти яким чином відділяти знання про соціальну реальність від фантазій, вимислів про неї? І якого підходу притримуватися в дослідженні соціальної реабілітації?

Отже, знання про соціальну реабілітацію можна отримати кількома шляхами схиляючись до принципів об'єктивізму або соціального конструктивізму. При цьому, об'єктивізм опиратиметься на тезу, що реальність є незмінною і її можна пізнати через експеримент. Шляхом пізнання стане позитивістський підхід із використанням узагальнених статистичних даних; збору даних для спростування чи підтвердження теорії. Соціальний конструктивізм схилятиметься до того, що реальні знання про соціальну реабілітацію формують суспільства. При цьому пізнання реальності відбуватиметься через постпозитивізм, інтерпретації та критичний аналіз. Шляхом, який, на мою думку, призведе до появи фантазій та вимислів щодо соціальної реабілітації, є спрощений суб'єктивізм, коли у кожного окре-

мого індивіда є своє особисте бачення, а кілька таких бачень узагальнити та типізувати просто неможливо. Наприклад, якщо для дослідження соціальної реабілітації ми послугуватимемося уявленнями про неї окремих реабілітантів або навіть окремих організацій, які впроваджують реабілітаційні програми. Щодо методології дослідження, то лише поєднання кількісних та якісних методів може дати знання про соціальну реальність.

Дмитрий Заец

*аспирант кафедры социологии Харьковского
национального университета имени В.Н.Каразина*

ДВЕ СТРАТЕГИИ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ

Социальная реальность: фантазии и знание. Подобной постановкой задачи, очевидно, артикулируется существование двух специфических стратегий социологического познания социальной реальности, а именно, воображения и мышления как реальных исследовательских практик социолога. Цель данного очерка, в таком случае, состоит в определении соотношения этих двух стратегий в качестве исследовательского инструментария социологии.

Как правило, когда речь заходит о социологическом воображении, нарратив повествующего адресует к особой теоретической, шире — мировоззренческой матрице, сквозь которую социолог пропускает и критически оценивает события, тенденции и процессы социальной жизни. Посредством той же матрицы он формулирует и излагает экспертное мнение об этих событиях и процессах. Как видим, наглядны корреспонденции к вопросам методологии